

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ
DİN EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

DİN EĞİTİMİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

YIL:2006

SAYI:17

Prof. Dr. Hasan Mahmut ÇAMDİBİ
Doç. Dr. Adil BEBEK Y.Doç.Dr. Aynur URALER Dr. H.İbrahim KAÇAR
Doç.Dr. Ali COŞKUN Doç.Dr. Abdulaziz HATİP
Doç.Dr. Hasan ELİK

İSTANBUL ARALIK 2006

HZ. PEYGAMBER'İN TOPLUMA DİNİ YERLEŐTİRME USLÛBU

Y.Doç.Dr. Aynur URALER*

Abstract:

The Holy Prophet made use of various methods to provide for the acceptance of Islam and its application, conveying the message with consideration of his society and its culture. Beginning first and foremost with the "Society of Ignorance", he notified all mankind that Islam is a new religion, in the fullest sense of the term. Within this perspective he subjected his society to many modifications, certifying some of their practices while rectifying and rejecting others. He never accepted anything contrary to Islam, however, labelling such practices as jahiliyyah i.e practices of ignorance. He stressed that Islam is in no need of anything belonging to the era of ignorance, emphasizing its self-sufficiency. As a result and as a legacy of his Sunnah, a fresh Muslim society has been constituted.

Hz. Peygamber, İslâm Dini'nin kabulü ve hayata geçirilmesi için çeœitli usûller kullanmıœtır. Bunlar, doğrudan uygulama ile ilgili olduğundan pekçok ayrı yönü bulunmaktadır ve konunun; dinin tebliği, Hz. Peygamber'in yaœayışı, ashâbın eğitim ve öğretilimi gibi farklı meselelerle ilgisi vardır. Dolayısıyla bu yazıda böyle kapsamlı bir mevzûun ancak bir kısmı incelenmeye çalıœılacaktır.

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

A. BULUNDUĞU TOPLUMA KARŞI TUTUMU

İslâmiyet; müstakil, başlı başına yeni bir din olmakla birlikte –tahrif edilmiş de olsalar- diğer dinleri görmezden gelen bir tutum içinde olmamış, onlarla ilgili olduğunu belirtmiştir.¹ Çünkü hiçbir toplumun sosyal yapısı, geleneği saf değildir. Gelenekler, din başta olmak üzere birçok tesir altında oluşurlar. Hayatı yeni bir inançla inşa etmeyi hedefleyen İslâm, bu gerçeği gözardı etmemiştir.² Nitekim "Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemeyi, babanız İbrahim'in dininde olduğu gibi"³ âyetinde, İslâm Dini'nin Hanîf İbrâhimî şeriate uygun bir din olduğu bildirilmiştir. Hz. Peygamber de "Ben kolay hanîflikle gönderildim"⁴ buyurarak aynı konuya işaret etmiştir. Zira Hz. Peygamber'in muhatabı olan toplum, hak yolda olmayan bir câhiliye toplumu olmakla beraber Hanîf dinin izlerine sahip bulunmaktaydı. Meselâ, o toplumda gusül abdesti almak âdeti vardı.⁵ Günahı kaçınmak, köle azâd etmek, sıla-ı rahim gibi işler makbul addediliyordu.⁶ Yanlış da olsa Câhiliye döneminde insanlar, değişik ibadet şekilleriyle kullukta bulunuyorlardı. Ayrıca İslâm'ın kendinden önceki bir dinle ilgilendirilmesinin sebepleri vardır. Bunlardan biri İslâm'ın daha kolay kabulüne imkân sağlamasıdır. Şöyle ki Hz. Peygamber'in (s.a.), toplumlarda zaman içerisinde meydana gelen sapmaları gidermek, tahrifleri yok etmek, yanlışları düzeltmek, bozulmuş yönleri ıslah etmek için gönderildiğine dikkat çekilmekte, eskiyi tamamen inkar etmemek suretiyle bir yakınlaşma sağlanmaktadır.⁷

Bundan ayrı olarak İslâmiyet, geçmiş şeriatleri inkâr etmemek suretiyle İslâm'ın başlangıçtan beri devam eden dinin devamı olduğuna, Allah katında tek bir dinin varlığına işaret etmiştir. Pekçok âyette Kur'an'ın önce gelen kitapları doğrulayıcı olduğundan bahsedilmektedir.⁸ Hz. Peygamber'in, çok fazla ibadet etmek isteyen bir sahâbîye Hz. Dâvûd'un (a.s.) tuttuğu orucu tavsiye etmesi,⁹ Hz. Dâvûd ve Hz. Peygamber'in, namazdan sonra aynı duayı okumuş olmaları,¹⁰ Resûlullah'ın (s.a.), kendisinin ve kendinden

¹ Ahmed Kemal Ebu'l-Mecd, "Vazifetu's-sünne" II, 769. ("Vazifetu's-sünne fî binâi'l-fikriyyi ve's-sekâfiyyi ve'l-hadâriyyi li'l-umme" isimli tebliğ, *es-Sünnetün 'n-Nebeviyye ve Menhecua fî Binâi'l-Ma'rife ve'l-Hadâra* adlı sempozyumda sunulmuştur. I-II, Amman, 1991-1992.)

² Bulaç, "İslâm ve Gelenek", *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, s. 17. (Ali Bulaç, sy. 9, Kış, İstanbul, 1995.)
³ el-Hac (22), 78.

⁴ Ahmed b. Hanbel V, 266; VI, 233.

⁵ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa* I, 464. (Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa*, (trc. Mehmet Erdoğan), I-II, İstanbul, 1994.)

⁶ Bk. Abdurrezzâk, *Musannef* X, 454.

⁷ Bk. Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa* I, 457-458, 465.

⁸ Bk. el-Bakara (2), 97; Âl-i İmrân (3), 3, 50; en-Nisâ (4), 47; el-Mâide (5), 46.

⁹ Bk. Buhârî, Savm 59; Nesâî, Sıyâm 79.

¹⁰ Nesâî, Seh 89.

önceki peygamberlerin yaptığı en faziletli duadan bahsetmesi¹¹ de bunun delilidir.

İslâmiyet'in yeni bir din olması, diğer dinlerin içinde bulunanlardan hak olanlarını görmezden gelmesini gerektirmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.), hakkında vahiy gelmeyen konularda -tabii ki İslâm'ın kurallarını gözardı etmeden- bazı düzeltmeler yaparak önceki şeriatlere uymuştur. Meselâ, Hz. Peygamber'in kendisinin de tuttuğu aşure orucunu, Mekke'de müşriklerin, Medîne'de yahûdiler'in de tuttuklarını görünce "Biz, Mûsâ'ya daha yakın ve daha evlâyız" buyurmuş ve sahâbîlere "siz de bu gün oruç tutun" diye emretmiş, ancak ayın dokuzunda ve on birinde de oruç tutturarak onlardan farklı bir uygulama yapmıştır.¹² Ramazan orucu farz kılınca da "isteyen tutsun, isteyen tutmasın" buyurmuş ve aşûre orucunun farz olmadığını duyurmuştur.¹³ Yeni bir emir gelene kadar önceki şeriatlerin içindeki hak olan kurallara uyulması, İslâm'ın toplumdaki iyi ve güzel olan değerlere sahip çıktığını göstermekte ve İslâm Dini'nin benimsenmesini kolaylaştıran bir yöntem olmaktadır.

Aynı şekilde Hz. Peygamber, dinin tadrîcen tebliği sebebiyle Câhiliye âdetlerinden bazılarını müsbet etmiş, toplumda varolan uygulamaları birdenbire kaldırıp atmamıştır. Meselâ; Resûlullah (s.a.), Câhiliye döneminde yapılan ittifaklara (hılf) sadâkat gösterilmesine izin vermiş, hatta İslâm'ın Câhiliye ittifakını daha da pekiştirdiğinden bahsetmiş, ancak İslâm'da ittifak ihdâsına izin vermemiştir.¹⁴ Yine Câhiliye'de yapılan miras taksiminin aynen kalacağını, fakat İslâm geldikten sonra henüz taksimi yapılmayan mirasın İslâm'a göre taksim edileceğini belirtmiştir.¹⁵ "İslâm'a kadar" kaydının koyulduğu gündelik hayatla ilgili bu örneklerden ayrı olarak, "İslâm'dan sonra" devamına izin verdiği bazı uygulamalar olmuştur. Resûlullah'ın (s.a.), davalarda yemin edip şahitlikte bulunmak demek olan kasâmeyi Câhiliye'deki şeklinde bırakması,¹⁶ konuyla ilgili örneklerden biridir.

Hz. Peygamber, Hanif dinden kalma Câhiliye döneminde de yaşayan bazı ibadetlere onay vermiştir. Câhiliye devrinde itikâf adayan Hz. Ömer'e adağını yerine getirmesini söylemiştir.¹⁷ Ancak yapılan işlerde câhiliye yanlışlarının bulunmamasına özen göstermiştir. Câhiliye döneminde halkın

¹¹ Muvatta, Kur'ân 32.

¹² Ahmed b. Hanbel I, 291, 310, 336, 340; II, 359; IV, 409; Buhârî, Enbiyâ 24; Tefsîr 10; 20/2; Müslim, Sıyâm 124-130; Ebû Dâvûd, Savm 64; Dârimî, Savm 46.

¹³ Ahmed b. Hanbel I, 129; Dârimî, Savm 46; Buhârî, Savm I, 69; Tefsîr 2/24; Müslim, Sıyâm 133; İbn Mâce, Sıyâm 41.

¹⁴ Ahmed b. Hanbel II, 215; Tirmizî, Siyer 30.

¹⁵ Abdurrezzâk, *Musannef* X, 350; İbn Mâce, Ruhun 21; Ferâiz 16; Ebû Dâvûd, Ferâiz 11.

¹⁶ Abdurrezzâk, *Musannef* X, 28; Müslim, Kasâme 7.

¹⁷ Buhârî, İtikâf 5, 15, 16; Müslim, Eymân 28.

kurban kestikleri yerde kurban kesmeyi adayanlara, bu kurbanı putlar için mi adadıklarını, orada Câhiliye putlarından bir putun bulunup bulunmadığını, orada onların bayramlarından bir bayram olup olmadığını sormuş ve ondan sonra adaklarını yerine getirmelerine izin vermiştir.¹⁸ Yine içinde şirk olan sözler bulunmadıkça Câhiliye devrinde yapılan rukyeye de müsaade etmiştir.¹⁹

Bu uygulamalardan Hz. Peygamber'in yeni dini tebliğ ederken muhaptaplarının dinlerini yok saymayan bir tutum içinde olduğu görülmektedir. Böylece İslâm'ın da bir din olduğuna dikkat çekilmekte, bu dine de saygı gösterilmesi fikri verilmeye çalışılmakta ve onların bu yeni dine yabancı kalmaları önlenmek istenmektedir.

B. DEĞİŞİMİ GERÇEKLEŞTİRME METODLARI

Hz. Peygamber'in İslâm Dini'ni topluma yerleştirmek için takip ettiği metodlar teferrutlandırıldığı takdirde pekçok başlığın çıkacağı aşîkârdır. Bununla beraber değişimi gerçekleştirirken genel olarak takrir, red ve tashîh diye üç ana yöntemi tesbit ve tetkik mümkündür.

Din, toplum içinde medeniyet ve kültür olarak kendini gösterdiği için hitap ettiği toplumun değerleriyle karşı karşıya gelir. Yeni din ile toplumun unsurları, bazı konularda ya açıkça çatışırlar, ya bir uyum vardır, ya da bazı meselelerin ta'dil ile devamında bir sakınca yoktur. Bu çerçevede Hz. Peygamber (s.a), ilâveler yapmış, yenilikler getirmiş, toplumun bazı unsurlarını kaldırmış, bazılarını ta'dil etmiş/değişiklikler yapmıştır.²⁰ Aslında O (s.a.), dini hayata yerleştirirken toplumda büyük ve köklü bir kültür değişimi vücuda getirmiştir.²¹ O (s.a.), bu dönüşümü gerçekleştirirken kültürde ayıklama yapmış ve Tevhîd'in izlerini taşıyan unsurları tekrar harekete geçirmiştir.²²

Bunun için Hz. Peygamber (s.a.), toplumda varolan bazı şeyleri onaylamış/takrîr etmiştir. Şöyle ki içinde bulunduğu kültürün Hz. İbrahim şeriatine uygun olanlarını dikkate almış,²³ uygulamaları ile sosyal hayatı kökünden koparmak niyetinde olmadığını göstermiştir. Zira İslâm, fitrat ile uyumlu, insana uygun olanı emreden bir dindir. Hz. Peygamber de fitrata uyanları almıştır. "İnsanlar gümüş ve altın madenleri gibidir. Dînî emirleri

¹⁸ Ebû Dâvûd, Eymân 22.

¹⁹ Müslim, Selâm 64.

²⁰ Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa* I, 449.

²¹ Ahmed Kemal Ebu'l-Mecd, "Vazifetu's-sünne" II, 769.

²² Bulaç, "İslâm ve Gelenek", 17.

²³ Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa* I, 458, 466; Ahmed Kemal Ebu'l-Mecd, "Vazifetu's-sünne" II, 769.

anlayıp amel ettikçe Câhiliyede hayırlı olanlar İslâm'da da hayırlıdırlar"²⁴ hadîsi, İslâm öncesindeki iyi olanın kabul gördüğünü göstermektedir. Aynı şekilde bir sahâbînin, Câhiliye devrinde, sadaka vermek, köle azad etmek, akrabaya yardım gibi birtakım işlerle ibadet ettiğini, bu gibi işlerinden sevap olup olmadığı sorusuna Hz. Peygamber'in "Sen daha önce yaptığın bu iyiliklerle Müslüman oldun" cevabı,²⁵ bu uygulamaları İslâm'ın onayladığı mânâsına gelmektedir. Hz. Peygamber'in İslâm'a yeni giren bir kimseye "Câhiliye çağındaki ahlâkını İslâm'da da muhafaza et, misafiri ağırla, yetime ikram et ve komşuna iyilikte bulun" emri,²⁶ İslâm'da Câhiliye devrinin faziletlerine devam edileceğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in takrîrleri daha çok maddî medeniyet diyebileceğimiz, din ve ahlâkla doğrudan ilgisi bulunmayan âdet ve davranışlar alanındadır. Bunları olduğu gibi bırakmış, bir değişiklik yapmamıştır.²⁷ Toplumda varolan bazı tedâvi şekillerinin doğruluğunu belirtmesi,²⁸ örneklerden biridir. Hz. Peygamber, bulunduğu toplumda mevcut olmayan bazı uygulamaları da kabul etmiştir. Meselâ, yabancıların mühür kullanmaları üzerine Hz. Peygamber (s.a.) de mühür kullanmış,²⁹ Müslümanlar'a başka toplumlarla münasebet konusunda örnek olmuştur. Onun (s.a.) bu tutumundan, toplumda kültürel boşluk istemediği anlaşılmaktadır. Yoksa başka medeniyetin ruhunu ve yaklaşım tarzını kabullenmek gibi yanlış bir tavır söz konusu olmamıştır.³⁰ İleride görüleceği üzere Hz. Peygamber'in takrîrleri, yeni bir sistem koymasını engellemeyecek, müslüman kimliğine zarar vermeyecek mâhiyettedir.

Hz. Peygamber'in toplumdaki maddî veya mânevî unsurlara karşı bir diğer yaklaşımı, onları reddetmek olmuştur. Bu metodu, aslında Onun (s.a.) gönderiliş gâyesine uygundur. Zira hak yolda olan bir topluma tekrar peygamber gönderilmesi ve Onun değişimler yaparak varolanların yerine yenilerini koyması mânâsızdır. O halde yeni din, toplumdaki kültürlerin kendisiyle çatışan imânî ve amelî unsurlarını kaldıracak demektir. İslâm dini, bütün

²⁴ Buhârî, Menâkıb I; Müslim, Bir 160.

²⁵ Abdurrezzâk, *Musannef* X, 454; Müslim, İman 194-196.

²⁶ Ahmed b. Hanbel III, 425.

²⁷ Bk. Karaman, "Zaman Ve Mekânın Değişmesi Halinde Sünnetin Geçerliliği", *Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 45. (Hayrettin Karaman, İstanbul, 1997); Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliğa* I, 458.

²⁸ Bk. Ahmed b. Hanbel VI, 355, 356; Buhârî, Tıb 10, 21; Müslim, Selâm 86; İbn Mâce, Tıb 13; Ebû Dâvûd, Tıb 13.

²⁹ Hz. Peygamber, Bizanslılar'a mektup yazmak istediği zaman "onlar, bu mektubu mühürlü olmazsa okumaz" denildi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.), gümüşten bir yüzük edindi ve yüzüğe, "Muhammedun Resûlullah" sözlerini nakşettirdi. Bk. Ahmed b. Hanbel III, 198, 223; Buhârî, Cihâd 101; Libas 50, 52; Müslim, Libas 56, 58; Ebû Dâvûd, Hâtim 1.

³⁰ Bk. Muhammed Esed, *Yolların Ayrılışı* s. 77. (Muhammed Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslâm*, (trc. Hayreddin Karaman), İstanbul, 1986, 5. baskı.)

dinleri ve o dinlere dayalı ilimleri de neshedip ortadan kaldırarak diğer dinlerden farklı ve üstün olduğuna dikkat çekmiştir. Bu duruşun gereği olarak İslâm şeriatı varken diğer dinlerin ilimlerine müracaat etmek de yasak edilmiştir.³¹

Hız. Peygamber'in bulunduğu toplumun kültüründe, kökten kaldırılması ve değiştirilmesi gerekli uygulamalar vardı. Onun (s.a.) görevi, yeni dini tebliğ ve icra olduğundan yeni sistemi oturtmak için yanlışları kaldırmış, iptal etmiştir. Bunlar, daha çok eski dinlerde yapılan tahriflerin sonucu idi; şirkin ve küfrün alâmetlerini taşıyordu. Onların ıslahı, İslâm'ın ahkâm ve gâyeleriyle uzlaştırılması mümkün olmadığından tamamen kaldırılmış; ya yerine yeni hüküm ve uygulamalar getirilmiş, yahut da -böyle bir ikâme gerekmiyorsa- İslâm'ın yasakları çerçevesine alınmıştır.³² Hız. Peygamber'in "Câhiliye'nin bütün kanı (kan davası) ve malı (faizi) şu iki ayağımın altındadır" sözü,³³ eski yanlış inanç ve uygulamaları tamamen kaldırdığının ilânıdır.

Hız. Peygamber, konunun önemi gereği yeri geldikçe Câhiliye devrinin yanlışlıklarını göstermiştir.³⁴ O dönemin işinin bittiğini,³⁵ dolayısıyla İslâm geldikten sonra Câhiliyenin yanlışlarına devam edenin Câhiliye ölümü üzerine öleceğini bildirmiştir.³⁶ Çünkü o yanlışlar, aslında Allah Têâlâ tarafından değiştirilmiştir.³⁷ Bu sebeple Hız. Peygamber, Câhiliyedeki gibi yaşamak isteyenleri "bizden değildir"³⁸ sözüyle uarmıştır ve Câhiliyeyi açıkça reddetmiştir.

Hız. Peygamber'in toplumda değişimi gerçekleştirirken takip ettiği bir başka metodu ise din, ahlâk ve dinin amaçları ile ilgisi bulunan âdetler, davranışlar, kurumlar ve uygulamaların bir bölümünü ta'dil etmesi, yeniden

³¹ Başka dinlerin şeriatinin artık geçersiz olduğunu bildiren pekçok örnekte biri de şu hadîstir: Hız. Peygamber, "Ehl-i Kitabın sözlerini ne tasdik ediniz ve ne de yalanlayınız; ancak Allah tarafından kendimize indirilen Kitab'ı tasdik ettiğimiz gibi size indirilen kitapları da tasdik ediyoruz. İlahımız birdir diye söyleyiniz" buyurmuştur. Bir başka örnekte ise Hız. Ömer, Nebî'ye (s.a.) ehl-i kitaptan birinden aldığı bir kitap getirmiş ve okumaya başlamış. Rasûlullah (s.a.) buna kızmış ve "Şaşırдың mı? Yemin-olsun ki ben size kusursuz bir din getirdim. Onlara birşey sormayın. Size hakkı haber verirler, yalanlarsınız, bir bâtili haber verirler, doğrularsınız. Yemin olsun ki Mûsâ hayatta olsaydı, bana uymaktan başka birşey ona câiz olmazdı" buyurmuştur. Bk. Ahmed b. Hanbel III, 387. Konuyla ilgili izahlar için bk. İbn Haldun, *Mukaddime* II, 458. (Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun, trc. Zâkir Kâdiri Ugan, I-III, İstanbul, 1990-1991.)

³² Karaman, "Zaman Ve Mekânın Değişmesi Halinde Sünnetin Geçerliliği", s. 45; Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa* I, 458.

³³ İbn Mâce, Menâsik 76; Tirmizî, Tefsîr 9/2.

³⁴ Buhârî, Menâkib 8.

³⁵ Ebû Dâvûd, Talak 34.

³⁶ Müslim, İmaret 53-57.

³⁷ Buhârî, Vesâyâ 6.

³⁸ Müslim, İman 165.

düzenlemesidir. Bunların, kısmî değiştirme ve yeniden düzenlemelerle ıslahı mümkündür ve dinin amaçlarına uygunluğu sağlanabilecek durumdadır. Yapılan ta'dil ile eski şekiller lağvedilmiş olmakta, yeni düzen geçerli olmaktadır. Selem akdi, nikah akdi, vasiyyet ve mirasta yapılan yeni düzenlemeler bu kısmın örnekleridir.³⁹ Toplumda bilinen bazı ibadetlerin yerine yenisinin ikâmesi de bir nevi ta'dil sayılabilir. Meselâ, Hz. Peygamber, haram aylar orucu yerine Şevvâl ayı orucunu tavsiye etmiştir.⁴⁰

C. YANLIŞ ANLAYIŞ VE UYGULAMALARI DÜZELTMESİ

Hz. Peygamber'in topluma İslâm dinini yerleştirirken red, ta'dil ve tas-hihin dışında müsamaha gösterdiği konuların bulunması, Onun (s.a.) yanlışlıklara göz yumduğu veya onayladığı mânâsına gelmez. "İslâm döneminde (İslâm toplumunda) Câhiliye âdetini bulup yaşatmak isteyen kimsenin Allah indinde, insanların en sevimsizi olan üç kişiden biri olduğu" hadîsi,⁴¹ İslâm öncesindeki yanlış anlayışların hiçbir şekilde tasvip edilmeyeceğine delildir. Câhiliye'de en temel konularda bile pekçok yanlış anlayışın olması da İslâm'ın bazı şeyleri onaylamasını engellemekteydi. Meselâ, Câhiliye döneminde insana değer verilmez, köpeğe insandan daha çok değer verilirdi.⁴²

İslâm'ın, toplumda bulunan yanlışlar içinde en hassas olduğu konuların başında uygulamanın temeli olması açısından itikadî konular gelmekteydi. Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilen emirler doğrultusunda İslâm'a aykırı olan inançlara müsamaha göstermemiştir. Meselâ, putlara yiyecek sunmak, yolculukta tapmak için herhangi bir taşı götürmek gibi câhiliye dönemi inançlarını kaldırmıştır.⁴³ Bir başka örnekte ise Allah'tan başkası

³⁹ Karaman, "Zaman Ve Mekânın Değişmesi Halinde Sünnetin Geçerliliği", *Sünnetin Dindeki Yeri*, s. 45; Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa* I, 458. Câhiliye zamanındaki nikâhî örnek vermek mümkündür: O dönemde nikah dört nev'i idi. Muhammed (s.a.) hak olarak gönderilince bugün icra edilen nikâh müstesna olmak üzere, câhiliyet nikâhlarının hepsini iptal etmiştir. Bk. Buhârî, Nikâh 36; Ebû Dâvûd, Talâk 33.

⁴⁰ İbn Mâce, Sıyâm 43.

⁴¹ Buhârî, Diyât 9.

⁴² Hadîs şöyledir: Mücâhid, Câhiliye dönemini yaşayan mevlâsının (kendisini azad eden kimsenin) o dönemi şöyle anlattığını haber vermiştir: "Ailem beni, içinde kaymak ve süt bulunan bir tasla tanrılarına gönderdiler ve onlardan korktukları için kaymağı yemememi tenbih ettiler. Ben de taşı götürüp putların önüne koydum. Sonra bir köpek geldi, kaymağı yedi, sütü içti, ardından da putun -ki bu İsaf ve Nâile putuydu- üzerine işedi. (Câhiliye insanı) köpeğini besler, büyüttürdü ama çocuğunu öldürdü." Dârimî, Mukaddime I.

⁴³ Hadîs kitaplarında Câhiliye dönemindeki inançları anlatan bilgiler mevcuttur. Câhiliye döneminde bir adam yolculuğa çıktığı zaman beraberinde, üçü tenceresi için (saçayağı gibi kullanacağı), birine de tapacağı dört taş alırdı. Rivâyetin devamında o dönem, yaşayanların ağızından şöyle anlatılmıştır: "Bizler câhiliye döneminde güzel bir taş ele geçirdiğimizde, ona tapardık. Bir taş bulamadığımızda biraz kum toplar sonra bol sütlü deveyi getirir, o da bunun üzerinde (sağılacak şekilde) ayaklarını

adına yemin etmeyi yasaklamış ve doğru olan şeklini öğretmiştir.⁴⁴

İbadetler konusunda da yanlış uygulamalar değiştirilmiştir. Bilindiği gibi daha önceki dinlerde; namaz, zekât, hac gibi ibadetler vardı. Müşrikler hac ibadetini biliyor ve uyguluyorlardı. Ancak tahrifler sebebiyle olması gerekenden çok farklı şeyler yapıyorlardı. Meselâ, Câhiliye devrinde vakfe-nin yerini değiştirmişlerdi. Kureyşliler, Müzdelife'deki Kuzah'da, diğer Araplar ise Arafat'ta vakfe yapıyorlardı ve her iki taraf da "Biz daha doğru yoldayız" diyorlardı. "Her ümmet için kendisiyle amel ettikleri bir şeriat kıldık. Onun için bu konuda seninle niza' yapmasınlar. Sen onları Rabbin'e çağır çünkü sen en doğru yoldasın"⁴⁵ âyeti, Hz. Peygamber'in yolunun en doğrusu olduğunu göstermiştir.⁴⁶ Câhiliye âdetlerinden biri de Müşrikler'in, Safa ile Merve arasında sa'y etmeyi yanlış bulmalarıydı. Onların tereddütlerini "Her kim Kâ'be'yi hacceder veya umre yaparsa Safa ile Merve'yi dolaşmasında beis yoktur!"⁴⁷ âyeti ile sa'yin yapılmasında bir mahzur olmadığı bildirilmiştir.⁴⁸ Yine Câhiliye devrindeki inançların sonucu olarak, Araplar hac aylarında umre yapmayı büyük günahlardan sayarlardı. Hz. Peygamber (s.a.) ise hac için ihrama girmiş ashabına umre yapmalarını emrederek bu yanlış anlayışı düzeltmiştir.⁴⁹

Hz. Peygamber, inanç ve ibadetlerde gösterdiği hassasiyeti; gündelik hayatla ilgili yanlışları düzeltmekte de göstermiştir. Meselâ; şarabın ilaç için

açar, biz de bu kum yığınına tamamen ıslatıncaya kadar, onu sağardık. Müteakiben de o yerde kaldığımız sürece bu kum yığınına tapardık." Bk. Dârimî, Mukaddime 1.

⁴⁴ Muvatta, Nüzur 14; Ahmed b. Hanbel II, 11, 34, 69, 86-87, 98, 125, 142; Dârimî, Nüzûr 6; Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr 26; İ, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi 26; Eymân 4; Edeb 74; Tevhîd 13; İbn Mâce, Kefâret 2; Ebû Dâvûd, Eymân 4; Tirmizî, Nüzûr 9; Nesâî, Eymân 4.

⁴⁵ el-Hac (22), 67.

⁴⁶ Muvatta, Hac 167; Müslim Hac 152. Konuyla ilgili başka örnekler vardır. Hz. Ebû Bekir, konuşarak hac yapmayı adayan bir kadına "konuş, çünkü konuşmamak helâl olmaz, bu Câhiliye âdetlerindendir" demiştir. Dârimî, Mukaddime 23; Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr 26.

⁴⁷ el-Bakara (2), 158.

⁴⁸ Buhârî, Hac 80; Tefsîr 2/21; Müslim, Hac 269-264; Tirmizî, Tefsîr 2/13. Konuyla ilgili bir başka rivâyet şöyledir: Urve b. Zubeyr, Hz. Âişe'ye "Safa ile Merve arasında sa'y etmeyen kişiye bir şey lâzım geldiği görüşünde değilim. Bu itibarla Safa ile Merve arasında sa'y edemezsem aldırış etmem!" demiş. Bunun üzerine Âişe şöyle açıklama yapmış: "Yeğenim, ne kötü (yanlış) söz söyledin! Resûlullah (s.a.) ve müslümanlar sa'y etmişlerdir. Ancak Müşellel'deki azgın Menât için ihrama girenler Safa ile Merve arasında sa'y etmezlerdi. Ulu ve Yüce Allah, "her kim Kâ'be'yi hacceder veya umre yaparsa Safa ile Merve'yi dolaşmasında beis yoktur!" (el-Bakara (2), 158) âyetini indirdi. Mesele senin söylediğin gibi olsaydı, "Safa ile Merve'yi dolaşmamasında beis yoktur!" olurdu. ez-Zührî dedi ki: "Bunu, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam'a anlattım, hoşuna gitti ve "işte bu, bir ilimdir!" dedi. Bk. Tirmizî, Tefsîr 2/14.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel III, 292; Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr 26; Hac 34; Müslim, Hac 198. Düzeltilen yanlış âdetlerden biri de şuydu: Zu'l-mecâz ve Ukaz, Câhiliye devrinde ticaret yerleri idi. İslâm gelince halk hac mevsiminde buralarda ticaret yapmaktan hoşlanmadı. "Rabbimizden rızık istemenizde sizlere bir günah yoktur" el-Bakara (2), 198. âyeti nâzil oldu. Bk. Buhârî, Hac 150.

içilebileceği anlayışını, "O ilaç değildir, derttir"⁵⁰ buyurmak suretiyle değiştirmiştir. Bundan ayrı olarak selâmlama biçiminden,⁵¹ doğan çocuk için yapılan işlemlere,⁵² ölü evindeki âdetlerden,⁵³ yas tutmaya⁵⁴ kadar pekçok ayrı konudaki İslâm'a göre yanlış olan uygulamaları değiştirmiştir.

Hız. Peygamber'in yanlış anlayış ve uygulamaları değiştirmekteki uslûbundan da söz etmek gerekir. O (s.a.), önce bâtil inanışın zihni yapısının dayanaklarını yıkmış, sonra getirdiği dini hayatın içine yerleştirmiştir.⁵⁵ Bunu yaparken çeşitli yollar takip etmiştir. İbn Abbas'ın ifadesiyle sadece şirk ehline ait işi ortadan kaldırmak maksadıyla Hız. Peygamber, Âişe'ye, Zilhicce ayında umre yapması için izin vermiş, bu suretle yanlış inanışları değiştirmekteki metodlarından birini göstermiştir.⁵⁶ Burada dikkat edilmesi gereken husus, Hız. Peygamber'in doğru olanı göstererek yanlışları düzeltmekte ısrarlı olduğudur. Ayrıca uygulamayı ailesinden ve kendine ait işlerden başlatması, örnekliği açısından bir başka methoddur. Çünkü yeni dinin bazı işleri ilk anda ashâba garip gelebiliyordu.⁵⁷ Toplumun yadırgayabileceği yeni bir hükmü, önce Hız. Peygamber'in (s.a.) uygulamış olması hükmün benimsenmesini kolaylaştırıyordu.⁵⁸ İlk kaldırdığı faizin amcası Abbas'ın faizinin olması, ilgâ ettiği Câhiliye kan davasının Abdulmuttalib'in oğlu Hâris'in kan davası olması⁵⁹ da bunu göstermektedir. Aynı şekilde hayvanların yüzüne damga vurulmasını yasaklamış ve kendi merkebinin sağrılarında dağıtmış ve bunu ilk uygulayan O, olmuştur.⁶⁰ Hız. Peygamber, aslında insan tabiatına uygun olanı yapıyordu. Çünkü genellikle insanlar, kendilerine hükmedenlerde üstünlük bulunduğu inanıp gündelik hayat, gidişat, din ve alışkanlıklarında onları örnek edinirler, hatta "halk hükümdârlarının dininde-

⁵⁰ Müslim, Eşribe 12.

⁵¹ Hız. Peygamber; "Aleyke's-selâm" diye selâm veren kimseye, "Aleyke's-selâm deme, o geçmişlerin selâmıdır. es-Selâmu aleyke, de" buyurarak değiştirmiştir. Bk. Ebû Dâvûd, Libâs 25.

⁵² Ebû Dâvûd, Edâhi 21. Câhiliye devrinde doğan çocuk için koyun kesip kanı çocuğa sürülmekteydi. Hız. Peygamber, bu uygulamayı değiştirmiştir.

⁵³ Hız. Peygamber, ölü evinin yemek vermesi âdetini kaldırmış, aksine ölü evine yemek götürülmesi sünnetini yerleştirmiştir. İbn Mâce, Cenâiz 59.

⁵⁴ Buhârî, Cenâiz 45, 46.

⁵⁵ Bulaç, "İslâm ve Gelenek", s. 17.

⁵⁶ Ebû Dâvûd, Menâsik 79.

⁵⁷ Konuyla ilgili örneklerden biri, hac için ihrama girmişken ihramdan çıkmanın ilk anda ashaba zor gelmesi idi. Bk. Müslim, Hac 198. Kendisine nazar değen bir kimseye yapılacak işlemlerde de garip-senecek bir şey olmadığı için bk. Abdurrezzâk, *Musannef* XI, 15.

⁵⁸ İslâm, evlatlık olan kimse eşiyile ilgisini kestiğinde o hanımla evlenilebileceği hükmünü getirmiştir. Bk. el-Ahzâb (33), 37. Böylece evlatlıkların eşleriyle evlenememe âdeti kaldırılmış ve yeni hükmün icrası Hız. Peygamber (s.a.) ile olmuştur.

⁵⁹ Ebû Dâvûd, Buyu' 5.

⁶⁰ Müslim, Libas 108.

dir" şeklinde bir mesel bulunmaktadır.⁶¹ Hz. Peygamber örneğinde ise O'nun üstünlüğünün dinden kaynaklanıyor olması, dinin hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Diğer yandan Hz. Peygamber, toplumda değişim gerçekleştirirken müslüman olanların dini yaşamada yaptıkları yanlışları veya dine aykırı davranışları bizzat engellemiş, böylece sahîh bir dinî yaşayışı örneklendirmiştir. Hz. Peygamber, önemi dolayısıyla imanla ilgili konularda çok hassas davranmış, inanç noktasında yanlış anlayışların oluşmasını önlemiştir.⁶² Aynı şekilde ibadetlerdeki aşırılıkları yasaklamak⁶³ suretiyle dinin sınırlarına riayet edilmesi gerektiğini öğretmiştir. Toplumu ıslahın gereği olarak idaresi altında bulunan kimselerin yanlış işlere devam etmesine müsaade etmemiş hatta cezalandırma yoluna gitmiştir.⁶⁴ Meselâ, bir seferde yiyecek bir şey olmadığı için yağma yaparak yiyecek hazırlayanların tencerelerini bizzat devirmiş ve "Yağmacılıktan elde edilen bir malı yemek, ölü eti yemekten daha helâl değildir" buyurmuş,⁶⁵ Câhiliyeden kalma yanlış işlere müsamaha göstermemiştir. Onun (s.a.), İslâm'ı yerleştirmekte ashâbını takip ettiğini gösteren bu tavır, aynı zamanda olumsuzluklar karşısındaki kararlı tutumunu da göstermektedir. Bir başka örnek de yeni yapılan anlaşmalarda Câhiliye devrindeki şartların ileri sürülmesini doğru bulmadığını belirtmesidir.⁶⁶ Aynı tedbirler çerçevesinde yabancıları taklit etmeye de izin vermemiştir.⁶⁷ Bu suretle İslâm geldikten sonra eski dinleri ve âdetleri yaşatmanın İslâm'a aykırı olduğunu göstermiştir.

Hz. Peygamber, uygulamaları ile kültür ve medeniyetin başka bir toplumdaki alınamayacağını ortaya koymuştur.⁶⁸ Çünkü kültürü veren vardır,

⁶¹ İbn Haldun, Mukaddime I, 375-376. Söz hakkında bilgi için bk. el-Aclûnî, *Kesfu'l-hafâ*, II, 311. (İsmail b. Muhammed, *Kesfu'l-hafâ ve Mûzîlu'l-ilbâs amme's-tehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrut, 1408.)

⁶² Ahmed b. Hanbel VI, 40, 61, 189, 241, 244; Müslim, Müsâfirin 215-221; Sıyâm 177; İbn Mâce, Zühd 28; Nesâî, İmân 29; Kible 13; Kıyâmu'l-leyl 17.

⁶³ Muvatta, Salâtu'l-leyl 4; Ahmed b. Hanbel VI, 51, 199, 212, 231, 247; Buhârî, İmân 32; Teheccüd 18; Müslim, Müsâfirin 215-221; Sıyâm 177; İbn Mâce, Zühd 28; Nesâî, İmân 29; Kıyâmu'l-leyl 17.

⁶⁴ Bk. Ahmed b. Hanbel IV, 292; Dârimî, Nikâh 43; İbn Mâce, Hudûd 35; Tirmizî, Ahkâm 25; Nesâî, Nikâh 58.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Eymân 128.

⁶⁶ Hz. Peygamber, köleyi hürriyete kavuşturmak için Câhiliye dönemindeki şartları ileri sürmenin yanlış olduğunu "Her kim Allah'ın Kitab'ında bulunmayan bir şartla şart kılsa, bunu yüz kere de şart kılsa o şart batıldır, Allah'ın şartı daha haklı ve kuvvetlidir" buyurmak suretiyle tenkit etmiştir. Bk. Muvatta, İtk 17; Ahmed b. Hanbel VI, 81-82, 213, 271-272; Buhârî, Mukâteb 1, 2, 3, 5; Şurut 13, 17; Buyu' 67, 73; Müslim, İtk 6, 8; İbn Mâce, İtk 3; Ebû Dâvûd, İtk 2; Nesâî, Talâk 31; Buyu' 85, 86.

⁶⁷ Muâz b. Cebel, Şam'da yabancıların emîrlerine secde ettiklerini görmüş, Hz. Peygamber'e secde etmeye kalkınca O (s.a.), buna müsaade etmemiştir. Bk. İbn Mâce, Nikâh 4.

⁶⁸ Kültür alışverişi için bk. Fevziye Bariun, "Mâlik b. Nebi ve İslâm Ümmetinin Fikrî Problemleri", *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 73, (cilt 1, sayı: 2, İstanbul, 1993.)

alan vardır. Dolayısıyla başka bir medeniyetin etkisi altına girip İslâm kimliğinden uzaklaşılması söz konusudur. Buna binâen Müslümanın her konuda İslâm farkını hissetmesi ve hissettirmesi gerektiği ortadadır.

D. YENİ BİR NİZAM GETİRMESİ

Hız. Peygamber'in toplumda bulunan bazı uygulamalara onay vermesi, İslâm'ın önceki dinlerden etkilendiği mânâsına gelmemelidir. Çünkü yeni olan dinin Kitab'ı, Peygamber'i, ibadet ve günlük hayatla ilgili düzenlemelerinin olması bir zorunluluktur. "Seni, din konusunda bir şeriat (ve düzen) sahibi kıldık. Bilmeyenlerin hevâsına uyma"⁶⁹ âyetinde yeni bir düzen getirildiğinden sözedilir. İslâm'ın, kendinden öncesini ortadan kaldırması, geçmiş silmesi⁷⁰ de yeni olmanın gereklerinden biridir. İslâm, o gün varolan kültür ve dinlerden farklıdır. Ne Kur'ân-ı Kerîm ne de hadîsler, dinin tebliğ edildiği toplum olan Araplar'a has, onlarla ilgili değildir. Yine İslâm, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın yeniden yazılması niteliğinde de değildir.⁷¹ İslâm'ın diğer dinlerden farklı oluşu, pekçok âyet ile ve Kâfirûn Sûresi'nin tamamının bu konuya hasredilmesi ile ilân edilmiştir.

İslâm, çeşitli kültürlerle uzlaştırılması mümkün olan bir görüş olmadığını pekçok ayrı yönden ortaya koymuştur. İslâm, başlı başına bir medeniyet ve sosyal düzen tesbit etmiştir ve bunların temeli dindir, dine bağlıdır.⁷² Yeni bir düzen kurulacaksa sistemin gereği olarak toplumun sabit bir şekli olmalı, bir temele dayanmalıdır. Bu farklı ve yeni oluşun, başta Peygamber olmak üzere fertte, daha sonra da toplumda temsil edilmesi gerekir. Sünnet, pekçok konuya açıklık getirmek ve detaylandırmak suretiyle her yönüyle yeni olan düzeni hayata geçirmiştir.⁷³ Uygulamalarda Resûlullah'a (s.a.) ait bir tarzın varlığı açıkça görülmektedir. O (s.a.), var olan durumu devam ettirmek için gelmediğini, toplumda gerekli olan değişikliği gerçekleştirmek gâyesinde olduğunu göstermiştir.⁷⁴

Hız. Peygamber'in, Peygamberlik gelmeden önce farklılığını gösteren davranışlarda bulunması yeni bir dinin ve düzenin belirtilerinin başlaması olarak değerlendirilebilir. Peygamberlik geldikten sonra Onun (s.a.), "Biz,

⁶⁹ el-Câsiye (45), 18.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel IV, 199, 204, 205; Müslim, İmân 192.

⁷¹ Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. T.J. Winter (Abdülhakim Murad), *Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak*, s. 103, (trc. Ö. Baldık-M. Şeviker, İstanbul, 2003.)

⁷² Muhammed Esed, *Yolların Ayrılış Noktası*, s. 20-21; Bekir Karlığa, "İslâm Düşüncesi ve Evrensel Düşünce İçerisindeki Yeri III", *Yeni Dünya*, s. 60, (yıl 1, sayı 7, İstanbul, Nisan 1994.)

⁷³ Dihlevî, *Huccetullâhi'l-bâliğa* I, 466.

⁷⁴ Seyyid Süleyman Nedvî, *Asr-ı Saadet* IV, 40, (trc. Ali Genceli, İstanbul, 1985)

müşriklerden yardım istemeyiz",⁷⁵ "Müşriklerden hediye almaktan nehyedildim. Benim müşriklerin hediyesine ihtiyacım yok"⁷⁶ gibi ifadeleri, müslümanların bir tavır sahibi olmalarını gösterirken, Hz. Peygamber'in "Biz ve başkaları"⁷⁷ olduğunu belirten ifadeleri de müslümanların farklı olmaları, kendilerine özgü bir kimliklerinin bulunması gerektiğine delâlet etmektedir. Nitekim Müslüman ile başka dinlerden olanlar arasında her yönden, din ve dünya ayırımı olmadan -insanî ihtiyaçları yerine getirirken bile- farklılık görülür. Ayrı kültürlerin oluşması için hayatın her alanında net bir fark, ayrı bir yaşama tarzı olmalıdır. Hz. Peygamber, Yahudiler'e, "İşlerimizde bize muhalefet etmedik bir şey bırakmak istemiyor"⁷⁸ dediyece kadar farklı bir düzen kurmuştur. Hz. Peygamber'in yeni bir düzen oluşturduğuna şahit olan sahâbîler, her alanda inkılab, ıslahat bekliyorlardı Vedâ Haccı'nda Hz. Peygamber, "Bugün hangi gün?", "bu ay hangi ay?", "bu belde hangi belde?" diye sorduğunda sahâbîler, o güne, o aya ve Mekke'ye başka bir isim verileceğini zannettikleri için "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" demişlerdir.⁷⁹

Sünnetteki uygulamalardan anlaşıldığına göre başka dinlerden olanlara benzemek, taklit etmemek yeni düzeninin ve dinin özgün olmasının gereğidir. İslâmî olmayan kültürlerin ve medeniyetlerin şâibelerinin İslâm'a bulaşmaması gerekir. Ancak o zaman İslâm, başka dinlerin mahkumu olmaz ve toplumda hâkim konuma geçer.⁸⁰ Dinden yani değerden yoksun bilgi üzerine kurulu bir toplum oluşturulduğunda ise bütün insanlar için geçerli tek bir bilim, tek bir medeniyet ve tek bir insanlık ortaya çıkacak demektir. Bu zihin yapısı da İslâm âleminde "kültürel yozlaşma"ya yol açacaktır. Bir kültür, diğer bir kültür etkisiyle değiştirilecektir. Böylece iki kültür arasındaki benzerlikler artacaktır. Toplumun dinenç noktaları böylece yok olacak, kendine olan güven sarsılacak ve hâkim olan kültürün kurumları kabul

⁷⁵ Dârimî, Siyer 54; İbn Mâce, Cihâd 27.

⁷⁶ Abdurrezzâk, *Musannef* X, 447; Ahmed b. Hanbel IV, 162; Ebû Dâvûd, İmâre 35; Tirmizî, Siyer 23. Tirmizî'de Hz. Peygamber'in Kisrâ'dan ve meliklerden hediye aldığı şeklinde bir rivâyete yer verilmiştir. Tirmizî; "Hz. Peygamber, muhtemelen sonra nehyedildi" diye izah getirmiştir.

⁷⁷ "Lahd bizim için, şakk da bizden başkaları içindir" (Ebû Dâvûd, Cenâiz 61; Tirmizî, Cenâiz 53; Nesâî, Cenâiz 85) hadîsi burada örnek olarak zikredilebilir.

⁷⁸ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an* 2/24. Hadîse göre Yahudiler, bu sözü şu olay üzerine söylemişlerdir: "Yahudiler, bir kadın âdet gördüğü vakit, onunla birarada yemezler, birarada içmezler ve onunla aynı yatakta yatmazlardı. Bu Resûlullah'a (s.a.) soruldu ve bunun üzerine Allah: 'Sana hayız halinden sual ediyorlar; de ki o bir ezâdır (rahatsız eden durumdur)' (el-Bakara (2), 222.) âyetini indirdi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.), müslümanlara bu durumda bulunan hanımlarıyla birarada yemelerini, birarada içmelerini, evlerde onlarla beraber olmalarını, cinsî temastan başka herşeyi yapmalarını emretti."

⁷⁹ Dârimî, *Menâsik* 72; Buhârî, *İlim* 9; Hac 132; Müslim, *Kasâme* 30.

⁸⁰ Ahmed Kemal Ebu'l-Mecd, "Vazifetu's-Sünne", II, 759.

edilecektir.⁸¹

Hız. Peygamber'in toplumu inşa ederken niçin boşluk bırakmadığı daha iyi anlaşılmaktadır. Sünnetin, her konuda detay veren bir yapıda olması sebepsiz değildir. Böylece İslâmi yapılanma, İslâm farkı daha çok Resûlullah'ın (s.a.) tayini, yönlendirmesi yani sünnet ile belirlenmiş olmaktadır.⁸² Hız. Peygamber, her mesele ile teker teker ilgilenerek yeni düzeni yerleştirmiştir. En önemli ve en temel konu inançlarla ilgili meselelerdir. Câhiliye toplumu şirk üzere olduğundan öncelikle şirke benzeyecek yolları kapatmıştır.⁸³ İbadetlere İslâm damgası vurmuştur.⁸⁴ Ahlâkta da müslümanlara has bir tarz oluşturmuştur.⁸⁵ Aynı şekilde âdetlerle/günlük hayatla ilgili konularda pekçok değişiklik yapmış, yenilik getirmiştir.⁸⁶

Hız. Peygamber, yeni düzeni yerleştirirken muhataplarının geçiş döne-

⁸¹ Mevlut Uyanık, 19. Yüzyıl İslâm Yenilikçilerine Göre İslâm'ın Uygulanabilirliği Meselesi, *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, s. 108-109, (sy. 9, 104-109, Kış, İstanbul, 1995.)

⁸² Çakan, "İslâm Toplumu ve Sünnet", *Yeni Ümit Dergisi*, s. 9. (İsmail Lütü Çakan yıl, 6, sy. 21, Temmuz-Eylül, İzmir, 1993.)

⁸³ Şu hadisleri örnek vermek mümkündür: Resûlullah'ın (s.a.) huzuruna bir yahudi gelerek şunları söyledi: "Siz Allah'a eş kılıyor, şirk koşuyorsunuz: "Allah'ın dilediği ve senin dilediğin" diyorsunuz ve Kâ'be hakkı için diyerek yemin ediyorsunuz. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) müslümanlara, yemin etmek isterse; "Kâ'be'nin Rabbine" diye yemin etmelerini, "Allah'ın dilediği, sonra senin dilediğin" şeklinde söylemelerini emretti. Bk. Nesâî, Eymân 9. Diğer hadis ise şudur: "Kim bir falciya gelir ve dediklerini tasdik ederse kırk gece namazı kabul olunmaz" Bk. Abdurrezzâk, *Musannef* XI, 210-211.

⁸⁴ İbadetlerle ilgili pekçok misâl vardır. Meselâ, Peygamber (s.a.), hac aylarında umre yapmayı getirmiştir. Bk. Ahmed b. Hanbel III, 305; Buhârî, Umre 6; Şerike 15; Müslim, Hac 141; İbn Mâce, Menâsik 41; Ebû Dâvûd, Menâsik 23; Nesâî, Menâsik 77. "Ehl-i kitabın orucuyula bizim orucumuzun arasındaki fark sahur yemeğidir" Ebû Dâvûd, Sıyâm 16. Resûlullah (s.a.), "Şüphesiz ki şu günümüzde kendisinden ilk başlayacağımız iş (şudur ki), evvelâ namaz kılar sonra kurban keseriz. Bunu kim yaparsa bizim sünnetimize isabet etmiştir" buyırdı. Müslim, Edâhi 7.

⁸⁵ Müslüman ahlâkı ile hadislerden bazıları şöyledir: "Şu kötülük meseli biz müslümanlar için değildir, (bize yakışmaz). Yaptığı hibeye dönen kişi kusmuğuna dönen kişi gibidir." Bk. Ahmed b. Hanbel I, 217; Buhârî, Hibe 30; Müslim, Hibe 5, 6; İbn Mâce, Sadakât 1; Tirmizî, Buyu' 62; Nesâî, Hibe 3, 4. "İman, ihaneti bağlamıştır. Mü'min ihanet etmez." Bk. Ebû Dâvûd, Cihâd 157.

⁸⁶ Hız. Peygamber, yanlış tedavileri düzeltmiştir. (Bk. Buhârî, Tıb 13; Müslim, Mûsâkât 63). Onun bu tavrı, toplumda varolan tıbbî tekrarlamadığını, her alanda kendi metodunu tatbik ettiğini göstermektedir. Bir başka örnekte, Müslüman olmayan akrabasının cenazesine katılan müslümanın tavrının nasıl olması gerektiğini belirlemiştir. (Bk. Abdurrezzâk, *Musannef* VI, 37, 38). Cenazede bulunanların nasıl davranacaklarını tespit etmiştir. (Bk. Buhârî, Cenâiz 48.) Erkeğin evlenmek istediği kızı görmesini tavsiye etmesi, (İbn Mâce, Nikâh 9) bir başka yeniliktir. Savaş hukuku getiren İslâm'ın, konuyla ilgili kurallarını Hız. Peygamber bildirmiştir. Meselâ, "Öldürme yöntemi yönünden insanların en iffetlisi iman sahipleridir" buyurmuştur. (Bk. Ebû Dâvûd, Cihâd 110) Resûlullah (s.a.), savaşa katılma yaşını on beş olarak tespit etmiştir. (Bk. Ahmed b. Hanbel II, 17; Buhârî, Şehâdat 18; Meğâzi 29; Müslim, İmâre 91; İbn Mâce, Hudûd 4; Ebû Dâvûd, Hudûd 18.) Savaşta söylenecek sözlerin nasıl olacağını belirlemiş, sıkıntılı bir durumda dahi İslâmî muhteva katmış, farklılığı göstermiştir. (Bk. Ahmed b. Hanbel I, 463; IV, 293; Buhârî, Meğâzi 17; Cihâd 164) Câhiliye devrinde yapılan temenni (bk. Ebû Dâvûd, Edeb 150), tebrik (bk. İbn Mâce, Nikâh 23) ifadeleri değişmiştir.

minde olduklarını göz önünde tutmuştur. Şüphesiz eski âdetleri silip yeni nizâm getirmek, herşeye İslâm farkını, özelliğini katmak kolay değildi. Çünkü sahâbîler, yakın zamana kadar Câhiliye devrinde yaşamaktaydılar. Nitekim onlar da zaman zaman eski inançlardan izler kaldığını belirtip Hz. Peygamber'e danışmışlardır.⁸⁷ Bazı davranışlarında da Câhiliye izi bulunabiliyordu. Resûlullah (s.a.), bu konuda uyarılarda bulunarak Câhiliye âdetlerine devam edilmesini önlemiştir.⁸⁸ Resûlullah'ın (s.a.) tavrında en çok dikkat çeken taraf, İslâm'a ters olmamak, dinden taviz vermemek olmuştur. Kendi toplumunda veya başkalarından alınan birşeyi uyguladığında dinin ana faktör olduğunu göstermiş, İslâm farkını hissettirmiştir. O (s.a.), İslâm cemiyetini, baştan itibaren dînî temeller üzerine kurduğu için⁸⁹ yeni dini yerleştirirken sürekli olarak İslâm'ın üstünlüğünü ve dinin kaynağını hatırlatmıştır.⁹⁰

E. DİNİN YETERLİ OLUŞU

Yeni dinin getirdiği nizamın yerleştirilmesinde gösterilen kararlılık, İslâm Dini'nin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. İlki, dinin mükemmel ve yeterli oluşudur. Bu suretle başka dinlerden ve kültürlerden etkinlenmeye, alıntı yapmaya ihtiyaç duyulmayacaktır. Allah Teâlâ'nın, İslâm'ı mükemmel olarak tanımlaması,⁹¹ daha mükemmel bir sistem olamayacağını göstermektedir. Sünnete bakıldığında sünnetin getirdiği nizamın; diğer nizamlardan farklı olarak insana, hayata, çevreye hakkını verdiği, kapsamlı olduğu ve herşeyin yerli yerinde olduğu görülür.

Diğer bir özellik İslâm'ın evrensel oluşudur.⁹² Uygulamada Hz. Peygamber'in (s.a.) elçiliğinin ve dolayısıyla onun sünnetinin, yaşama tarzının evrensel karakteri açıkça görülmektedir. Sünnetin temel özellikleri arasında, gerçeklik ve uygulanabilirlik vardır. Aslında İslâm'ın da genel durumu budur. Kur'ân ve onun açıklaması ve uygulama biçimi olan sünnet, her türlü

⁸⁷ Câhiliye devrinde kuşların uçuşlarına göre uğur tayin etmek gibi bir anlayış vardı. Sahâbîler, bazen kuşların uçuşundan bu gibi şeylerin içlerinden geçtiğini söyleyerek ne yapmaları gerektiğini sormuşlar. Hz. Peygamber (s.a.): "O kalplerine gelen bir şeydir. Onlara engel olamaz" buyurmuşlar. Bir sahâbî, eskiden kalma kâhinlere gitme âdetine devam edenlerin olduğunu söyleyince Hz. Peygamber, "Onlara gitmeyin" buyurmuştur. Bk. Nesâî, *Sehv* 20.

⁸⁸ Ölünün ardından avaz avaz ağlamak (Tirmizî, *Cenâiz* 23), bir kimseyi annesinin renginden dolayı ayıplamak (Buhârî, *İman* 22) gibi cahiliye âdetleri yasaklanmıştır.

⁸⁹ Muhammed Esed, *Yolların Ayrılış Noktası*, s. 15.

⁹⁰ Medinelilerin Câhiliye devrinde eğlendikleri günlerle ilgili olarak Resûlullah (s.a.), "Şüphesiz Allah size bu günlerin yerine daha iyilerini, Kurban ve Fitır günlerini verdi" buyurmuştur. Bk. Ebû Dâvûd, *Salât* 239; Nesâî, *Salâtu'l-İydeyn* 1.

⁹¹ Bk. el-Mâide (5), 3; er-Ra'd (13), 37.

⁹² Bk. Âl-i İmrân (3), 110.

şart altındaki insanların meselelerine çözüm getirecek ve müslümanlar arasında inanç ve davranış birliğini sağlayacak yapıdadır. Dolayısıyla sünnetin gerçeklerden hareket etmesi, insanı tanınması, ona her türlü imkân ve şartta yaşayabileceği genel esasları öğretmesi, aynı konuda da olsa uygulanabilir farklı şekil ve biçimleri sunması pek tabiidir. Bu, evrenselliğin doğal bir sonucudur. Sünnet, doğrudan insan hayatına hitap etmektedir ve insan evrenseldir. Diğer yandan "Resûlüm, biz seni ancak âlemler için rahmet olarak gönderdik"⁹³ âyeti, Hz. Peygamber'in (s.a.) yalnız bir bölge ve o bölge insanına değil bütün âlemler için gönderildiğini göstermektedir ve dinin esaslarının da evrensel olduğunun ilanıdır. Sünnetin her ırktan insanları birleştirici yönü,⁹⁴ farklılıklarına rağmen bütün insanları Hz. Muhammed'in (s.a.) sîretine, hayat modeline uymaya, Onun izinden gitmeye, Onun yoluna koyulmaya davet etmesidir. Çünkü Onun sünneti muhtelif toplum kesimlerinin hepsine birden örnek olabilecek zenginliktedir. Bu özelliklerden yola çıkarak, İslâmiyet'in evrensel din olarak kendini koruması sünnet ile olmuştur, denilebilir. Çünkü sünnet, yozlaşmayı önlemiştir.⁹⁵

Sünnetin pekçok özelliklerinden biri de Hz. Peygamber tarafından hayata geçirilmiş bulunması, gerçek olmasıdır. Bu da sünnetin yeterli oluşunun temel nedenidir.

İslâm dininin eksiksiz, yanlışsız oluşu, diğer sistemlerden farklı olarak değişimler karşısında bir tavır sahibi olmasını gerektirmiştir. Meselenin başlangıcındaki en açık fark, başka toplumların aksine değişimler karşısında İslâm'da yenilenmenin/reformun, kaynaklara dönüş ile kaynaklardan hareketle olmasıdır. Din, medeniyetin ve kültürün içinde olduğundan toplumda, herhangi bir konuda meydana gelen değişmelerin dinle ilgisi vardır. İslâm mânevî ve sosyal bir müessesedir. Dolayısıyla her değiştirme onun gayesi ve sosyal düzeni üzerinde yabancı bir kültürün hâkimiyetini getirecek demektir.⁹⁶ Nitekim Hz. Peygamber, dindeki değişime, müdahaleye izin vermemiştir.⁹⁷ Çünkü dini aşan prensipler ile kurtuluş ve çözüm aramak boşunadır.⁹⁸ Diğer yandan "Sünnetullah"ın evrensel ve değişmeyen kurallar olması, değişimler karşısında keyfiliğe izin vermemektedir. Değişimler ve yenilikler karşısında müracat edilen ictihâd da ancak dinin kaynaklarına dayandığında

⁹³ el-Enbiyâ (21), 107.

⁹⁴ Bk. Ebû Dâvûd, Salât 134.

⁹⁵ Bk. Çakan, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi Mukaddime'si*, c. I, s. XVIII-XIX, (I-XVI, İstanbul, 1987.)

⁹⁶ Muhammed Esed, *Yolların Ayrılışı*, s. 127.

⁹⁷ Bk. Ahmed b. Hanbel III, 387; Dârimî, Mukaddime 42; Buhârî, Tevhîd 42; Şehâdât 29; İ'tisâm 25. Konuyla ilgili izahlar için bk. İbn Haldun, *Mukaddime II*, 570.

⁹⁸ İbn Teymiye, *Mecmûu Fetâvâ III*, 342, (cem ve tertip, Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım el-Asımî, I-XXXVII, Kahire, 1404.)

makbuldür.

İslâm Dini'nin burada sayılması mümkün olmayacak kadar çok fazla özelliklere sahip olması dolayısıyla, dinin tavsiye ettiği düzenlemeler; insan mizacına, beşer aklının getirebileceği herşeyden daha uygun, sağlam ve eksiksiz olan pratik bir hayat yolu sunmaktadır.⁹⁹

Sonuç

Hız. Peygamber'in, İslâm Dini'ni topluma yerleştirmekteki uslubu incelendiğinde pekçok metodu işaret ettiği görülür. Dolayısıyla konu daha nice araştırmaya kaynaklık edecek zenginliktedir.

Hız. Peygamber, öncelikle muhatabı olduğu Câhiliye toplumu olmak üzere insanlığa İslâm'ın yeni bir din olduğunu tebliğ etmiştir. Bu çerçevede İslâm'a uygun olmayan herşey reddedilmiştir. Reddedilen inanç ve âdetler, Câhiliye adı altında toplanmış ve değerlendirilmiştir. Ancak kastedilen sadece Arap Câhiliye'si değildir. İslâm'a aykırı herşey bu adla isimlendirilmiştir. Bugün de İslâmî yaşam biçimine ters düşen herşey bu anlamda Câhiliye kapsamına girmektedir.

Hız. Peygamber'in uygulamalarından açıkça görülmektedir ki sünnet, müslüman toplumun oluşturulması için hayatın her alanında yoğun bir şekilde yer almaktadır. Dolayısıyla İslâm'ın fikrî, kültürel ve sosyal yapı olarak üstün bir konuma getirilmesi, Sünnet'in İslâmî yapılanmadaki etki ve önderliğinin bilinmesi ile gerçekleşir. Sünnetsiz İslâmî yapılanma mümkün değildir.¹⁰⁰ Çünkü sünnet, toplumdaki birliğin ve sürekliliğin hem kaynağı hem de taşıyıcısıdır.

Hız. Peygamber (s.a.), toplumun gündelik hayatını sürdürmek için gerekli olan her konuda kaideler koymuş, tedbirler almıştır. Bunlara gösterdiği özen, getirdiği düzenin günlük, gelip geçici ilkeler olmadığına açık delilidir. Hız. Peygamber'in bulunduğu toplumda İslâm'a aykırı olduğu için değiştirilmesi ve kaldırılması gereken unsurları kaldırmakta tereddüt etmemesi ve taviz vermemesi, Câhiliye toplumunun geleneklerine boyun eğmemesi de Sünnet'in dinin kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir.

İslâm toplumu, baştan itibaren dînî temeller üzerine kurulmuştur. Bu temelin zayıflaması, zarurî olarak ondaki kültürel yapının da zayıflaması sonucunu vermiş, hatta tamamen çökmesine sebep olmuştur. İslâm dünyasının kuvvet ve kudretini vareden unsur İslâm olduğundan, bugün

⁹⁹ Muhammed Esed, *Yolların Ayrılışı*, s. 125.

¹⁰⁰ Çakan, "İslâm Toplumu ve Sünnet", s. 14.

müslümanların zayıflamaları da onların dinlerine yaklaşımı ile ilgilidir.¹⁰¹ Müslümanların yanlış tutumları, İslâm'a aykırı bir medeniyetin ve müslüman olmayanların değer yargılarının yaygın ve etkin duruma gelmesine sebep olmuştur.¹⁰² Başta müslüman toplumlar olmak üzere iyi ve doğru olan değerleri hayata tekrar kazandırabilmek için Hz. Peygamber'in sünnetinin, metodunun değişen şartlar da dikkate alınarak takip edilmesi, zorluğuna rağmen en isabetli yöntem olacaktır.

¹⁰¹ Muhammed Esed, *Yolların Ayrılışı*, s. 15.

¹⁰² Ahmed Kemal Ebu'l-Meccd, "Vazifetu's-sünne" II, 757.